

УДК 341.41:343.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.5.29>

СТАНДАРТИ ДОКАЗУВАННЯ У МІЖНАРОДНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ТРИБУНАЛАХ

Пахлевандзе А.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри морського та міжнародного права
Міжнародного гуманітарного університету
ORCID: 0000-0002-2807-7320*

Пахлевандзе А. Стандарти доказування у міжнародних кримінальних трибуналах.

Стандарти доказування у міжнародних кримінальних трибуналах є ключовим елементом забезпечення справедливого правосуддя у справах про найтяжчі міжнародні злочини, такі як геноцид, військові злочини та злочини проти людяності. Однак їх застосування в умовах складних розслідувань, що проводяться в зонах конфліктів, породжує численні виклики, зокрема щодо збору обставинних доказів та гармонізації правових підходів у різних юрисдикціях.

У статті здійснено аналіз стандартів доказування, зокрема принципу «поза розумним сумнівом», у практиці Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії (ICTY), Міжнародного кримінального трибуналу щодо Руанди (ICTR), Міжнародного кримінального суду (ICC) та Спеціального суду щодо Сьєрра-Леоне (SCSL). Окреслено проблемні аспекти їх практичного застосування, зокрема складність оцінки обставинних доказів та відсутність обов'язкової корроборації у справах про сексуальне насильство.

Основними джерелами регулювання є статuti трибуналів та відповідні правила процедури і доказів, які встановлюють презумпцію невинуватості та тягар доказування на прокуратурі. Проте невідповідність між національними правовими традиціями суддів і прокурорів може ускладнювати одноманітне застосування стандартів.

Особлива увага приділяється порівняльному аналізу практики трибуналів, зокрема справ *Čelebići*, *Martić*, *Nzabonimana* та підходів ICC до оцінки доказів у справах масових злочинів. Окремо розглядається досвід SCSL у справах щодо лідерів RUF та CDF, де обставинні докази оцінювалися на відповідність єдиному висновку про винуватість.

У контексті України, де триває розслідування міжнародних злочинів, підкреслюється важливість адаптації стандартів доказування до національної практики. Пропонується гармонізувати українське законодавство з міжнародними нормами, зокрема шляхом уточнення процедур збору доказів, створення спеціалізованих підрозділів у прокуратурі та підтримки створення гібридного трибуналу для злочину агресії. Зарубіжний досвід, зокрема практика ICC та Eurojust, демонструє ефективність чітких стандартів для цифрових і обставинних доказів, що може бути застосовано в Україні.

Висновки роботи акцентують на необхідності вдосконалення механізмів правового регулювання стандартів доказування, які б забезпечували їх узгодженість із міжнародними нормами, захист прав сторін та ефективність правосуддя в умовах сучасних конфліктів.

Ключові слова: стандарти доказування, міжнародні кримінальні трибунали, поза розумним сумнівом, презумпція невинуватості, обставинні докази, міжнародне кримінальне право, правове регулювання, судова практика.

Pahlevanzade A. Standards of proof in international criminal tribunals.

Standards of proof in international criminal tribunals are a key element in ensuring fair justice in cases involving the most serious international crimes, such as genocide, war crimes, and crimes against humanity. However, their application in the context of complex investigations conducted in conflict zones gives rise to numerous challenges, particularly regarding the collection of circumstantial evidence and the harmonization of legal approaches across different jurisdictions.

The article analyzes the standards of proof, particularly the principle of «beyond a reasonable doubt», in the practice of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), the International Criminal Tribunal for Rwanda (ICTR), the International Criminal Court (ICC), and the Special Court for Sierra Leone (SCSL). It outlines problematic aspects of their practical application, including the complexity of assessing circumstantial evidence and the absence of mandatory corroboration in cases of sexual violence.

The primary sources of regulation are the statutes of the tribunals and their respective rules of procedure and evidence, which establish the presumption of innocence and place the burden of proof on the prosecution. However, discrepancies between the national legal traditions of judges and prosecutors can complicate the uniform application of these standards.

Special attention is given to a comparative analysis of tribunal practices, including the Čelebići, Martić, and Nzabonimana cases, as well as the ICC's approaches to evaluating evidence in cases of mass atrocities. The experience of the SCSL in cases involving RUF and CDF leaders, where circumstantial evidence was assessed for consistency with a single conclusion of guilt, is also examined.

In the context of Ukraine, where investigations of international crimes are ongoing, the importance of adapting proof standards to national practice is emphasized. It is proposed to harmonize Ukrainian legislation with international norms, particularly by refining evidence collection procedures, establishing specialized prosecution units, and supporting the creation of a hybrid tribunal for the crime of aggression. International experience, particularly the practices of the ICC and Eurojust, demonstrates the effectiveness of clear standards for digital and circumstantial evidence, which can be applied in Ukraine.

The conclusions of the study highlight the need to improve the mechanisms of legal regulation of proof standards to ensure their consistency with international norms, protection of the rights of the parties, and the effectiveness of justice in the context of modern conflicts.

Key words: standards of proof, international criminal tribunals, beyond a reasonable doubt, presumption of innocence, circumstantial evidence, international criminal law, legal regulation, judicial practice.

Постановка проблеми. Міжнародні кримінальні трибунали, такі як Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії (ICTY), Міжнародний кримінальний трибунал щодо Руанди (ICTR), Міжнародний кримінальний суд (ICC) та Спеціальний суд щодо Сьєрра-Леоне (SCSL), є ключовими інституціями для забезпечення правосуддя у справах про найтяжчі міжнародні злочини, зокрема геноцид, воєнні злочини та злочини проти людяності. Центральним елементом їхньої діяльності є стандарти доказування, які визначають рівень переконливості доказів, необхідний для винесення обвинувального вироку. Основним стандартом у цих трибуналах є принцип «поза розумним сумнівом» (beyond a reasonable doubt), який вимагає від прокуратури доведення вини обвинуваченого без будь-яких розумних альтернатив невинуватості.

Проблема полягає в тому, що застосування цього стандарту в міжнародному кримінальному праві стикається з низкою викликів. По-перше, складність розслідування міжнародних злочинів, які часто вчиняються в умовах збройних конфліктів, хаосу або масових порушень прав людини, ускладнює збір прямих доказів, що змушує трибунали покладатися на обставинні докази. Це вимагає чіткого тлумачення, коли такі докази відповідають стандарту «поза розумним сумнівом». По-друге, різноманітність правових традицій, з яких походять судді, прокурори та адвокати, може призводити до неоднакового розуміння та застосування цього стандарту, що загрожує одноманітності судової практики. По-третє, у справах, пов'язаних із сексуальним насильством або масовими злочинами, виникають труднощі з оцінкою доказів через відсутність обов'язкової корроборації та специфіку показань свідків, які можуть бути травмованими або перебувати під тиском.

Таким чином, актуальність дослідження стандартів доказування у міжнародних кримінальних трибуналах зумовлена необхідністю забезпечення справедливого судового розгляду, балансу між правами обвинувачених і потерпілих, а також гармонізації практики застосування принципу «поза розумним сумнівом» для зміцнення легітимності міжнародного правосуддя.

Мета дослідження – комплексний аналіз стандартів доказування у міжнародних кримінальних трибуналах, зокрема принципу «поза розумним сумнівом», у контексті їхнього застосування в практиці ICTY, ICTR, ICC та SCSL, а також розробка пропозицій щодо вдосконалення їх правового регулювання для забезпечення справедливості, одноманітності судової практики та захисту прав сторін у міжнародному кримінальному правосудді.

Стан опрацювання проблематики. Проблема стандартів доказування у міжнародних кримінальних трибуналах є предметом уваги численних наукових досліджень у сфері міжнародного кримінального права, зокрема в контексті забезпечення справедливого судового розгляду та гармонізації правових підходів. Значний внесок у розробку цієї теми зробили як міжнародні, так і українські вчені та дослідники, серед яких: К. Амбос, Дж.Д. Олін, К. Хеллер, В. Шабас, О. Трифтер, М. Бохландер, О.В. Зайцев, Н.І. Панов, І.А. Кравець, Л.М. Москаленко та ін. Їхні праці зосереджені на аналізі правової природи принципу «поза розумним сумнівом», його адаптації до міжнародного контексту, а також викликів, пов'язаних із застосуванням обставинних доказів та оцінкою свідчень у справах про міжнародні злочини.

Виклад основного матеріалу. Міжнародні кримінальні трибунали, такі як ICTY, ICTR, SCSL та ICC, відіграють ключову роль у притягненні до відповідальності за найтяжчі злочини проти людяності, воєнні злочини та геноцид. Одним із фундаментальних елементів їхньої діяльності є стандарти доказування, які забезпечують справедливість, презумпцію невинуватості та захист прав обвинувачених. Ці стандарти визначають міру переконливості доказів, необхідну для винесення вироку, і базуються на принципах кримінального права, адаптованих до міжнародного контексту.

Основним стандартом доказування у кримінальних справах є «поза розумним сумнівом» (*beyond a reasonable doubt*), який є вищим за стандарт «переваги доказів» (*preponderance of evidence*), застосовуваний у цивільних процесах. Цей стандарт вимагає від прокуратури довести кожний елемент злочину та будь-який факт, необхідний для засудження, таким чином, щоб не залишалося жодного розумного пояснення невинуватості обвинуваченого [1]. Бремя доказування лежить виключно на прокуратурі, а обвинувачений користується презумпцією невинуватості до моменту винесення вироку [2].

У цій статті розглянемо застосування цих стандартів у ключових міжнародних трибуналах, спираючись на статuti, правила процедури та прецедентну практику.

Стандарт «поза розумним сумнівом» походить з англо-саксонського права і був адаптований для міжнародних кримінальних процесів для балансу між захистом суспільства від злочинів та правами обвинуваченого [3]. Він застосовується як до прямих, так і до непрямих (обставинних) доказів, де остання обставина повинна вести до єдиного розумного висновку про винуватість [1]. Сумнів не може бути уявним чи упередженим; він повинен ґрунтуватися на логіці та здоровому глузді. У прецедентній практиці, наприклад, у справі *Čelebići*, Апеляційна палата уточнила, що обставинні докази не задовольняють стандарт, якщо існує інший розумний висновок, сумісний з невинуватістю [1]. Аналогічно, у справі *Stakić* підкреслено, що висновки з доказів повинні бути єдиним розумним тлумаченням [1]. Цей стандарт не є абсолютним; він не виключає будь-якого сумніву, але вимагає, щоб сумніви були «розумними» та обґрунтованими доказами.

ICTY, створений Резолюцією Ради Безпеки ООН 827 1993 р., застосовував стандарт «поза розумним сумнівом» відповідно до статті 21(3) Статуту та правила 87(А) Правил процедури та доказів [2]. Бремя доказування покладається на прокуратуру, а обвинувачений вважається невинним до доведення протилежного. У практиці ICTY цей стандарт застосовувався суворо. Наприклад, у справі *Martić* (2008) Апеляційна палата відхилила використання формулювання «високий ступінь ймовірності», наголосивши на відсутності будь-якого розумного пояснення невинуватості [1]. У справі *Halilović* (2007) уточнено, що кожен факт, необхідний для засудження, повинен бути доведений окремо, з урахуванням специфіки обвинувачення [1].

ICTR, заснований Резолюцією 955 1994 р., використовував ідентичний стандарт згідно зі статтею 20(3) Статуту та правилом 87(А) [1]. Презумпція невинуватості та бремя на прокуратурі були ключовими принципами. У справах ICTR, таких як *Nzabonimana et al.* (2006), Апеляційна палата підтвердила, що стандарт застосовується до кожного елемента злочину, відкидаючи «пошматований» підхід, де окремі факти оцінюються окремо без урахування цілісності [1]. У справі *Renzaho* (2011) обставинні докази щодо наказів як форми відповідальності повинні вести до єдиного висновку [1].

Статут ICC 1998 р. у статті 66 чітко встановлює презумпцію невинуватості, бремя доказування на прокуратурі та стандарт «поза розумним сумнівом» для засудження [4]. Правила процедури та доказів (Правило 63) дозволяють палатам вільно оцінювати докази на релевантність та допустимість, без застосування національних норм, крім випадків, передбачених статтею 21 [5]. ICC стикається з викликами у реалізації цього стандарту через складність доказів у справах щодо сек-

суального насильства чи масових злочинів, де не вимагається обов'язкова корроборація (Правило 63(4)) [5]. У практиці ICC прагне балансувати між високим стандартом та ефективністю, але іноді критикується за надмірну суворість [4].

SCSL, гібридний трибунал, створений угодою ООН та уряду Сьєрра-Леоне (2002), у статті 17(3) Статуту встановлює презумпцію невинуватості, а стандарт «поза розумним сумнівом» впливає з аналогічних правил процедури, запозичених від ICTY [6]. Бремя доказування на прокуратурі. У практиці SCSL цей стандарт застосовувався у справах щодо лідерів RUF та CDF, де обставинні докази оцінювалися на відповідність єдиному висновку про винуватість, подібно до *ad hoc* трибуналів.

Ураховуючи поточну війну та активну співпрацю України з міжнародними інституціями, рекомендується впровадити низку заходів для посилення застосування стандартів доказування в національному та міжнародному контексті. Ці рекомендації спрямовані на гармонізацію законодавства, посилення інституційної спроможності та міжнародну співпрацю, з метою забезпечення ефективного правосуддя за міжнародні злочини.

Гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами: Україна повинна внести зміни до підзаконних актів, таких як Наказ від 9 березня 2022 року Міністерства внутрішніх справ, Міністерства охорони здоров'я та Генеральної прокуратури, для усунення суперечностей з Кримінальним процесуальним кодексом України [7, р. 55]. Це стосується процедур проведення судово-медичних експертиз на основі документів, не передбачених КПК, що може призвести до визнання доказів недопустимими в ICC. Рекомендується привести ці норми у відповідність, щоб забезпечити допустимість експертних висновків у міжнародних трибуналах, де застосовується принцип вільної оцінки доказів, але з акцентом на надійність та неупередженість.

Посилення ролі судових експертів та збору доказів: Розвивати національний реєстр експертів, подібний до Списку експертів ICC, з акцентом на фахівців у сфері травм від сексуального та гендерного насильства. Україна може використовувати Закон № 7304 від 3 травня 2022 року для полегшення передачі матеріалів розслідувань ICC, забезпечуючи, щоб докази збиралися з урахуванням «поза розумним сумнівом» [8]. Рекомендується впровадити навчання для прокурорів та суддів щодо оцінки обставинних доказів, як у практиці ICTY (наприклад, справи Čelebići), та використовувати цифрові інструменти для фіксації злочинів у реальному часі, відповідно до Лейденських рекомендацій щодо цифрових доказів.

Підтримка створення спеціального трибуналу для агресії: Україна повинна активно просувати гібридну модель трибуналу в рамках Ради Європи або ООН, з юрисдикцією на основі українського територіального принципу, забезпечуючи дотримання стандартів справедливого судочинства, як у Європейській конвенції з прав людини. Це дозволить переслідувати вищих лідерів за агресію, де ICC обмежений, і застосувати «поза розумним сумнівом» для обставинних доказів, ведучих до єдиного висновку про винуватість [9, р. 10–12].

Міжнародна співпраця та документування злочинів: Посилити участь у Спільній слідчій групі з Eurojust, ICC та Europol, а також у Міжнародному центрі переслідування злочину агресії, для обміну доказами через Базу даних доказів міжнародних злочинів [10]. Рекомендується заохочувати громадянське суспільство до документування злочинів відповідно до міжнародних методик, як у рекомендаціях Eurojust та ICC, щоб уникнути селективної справедливості та забезпечити широку регіональну підтримку.

Інституційне та освітнє вдосконалення: Створити спеціалізовані підрозділи в Генеральній прокуратурі для розслідування міжнародних злочинів, з фокусом на травмованих свідків та уникненням повторної віктимізації, як у правилах ICC. Провести тренінги для правників щодо стандартів доказування, співпрацюючи з США через Atrocity Crimes Advisory Group, для посилення національної спроможності та підготовки до потенційних гібридних трибуналів [11, р. 19–23].

Впровадження цих рекомендацій не лише посилить ефективність правосуддя в Україні, але й сприятиме глобальному розвитку міжнародного кримінального права, забезпечуючи стримування агресії та захист прав людини в умовах конфліктів.

Висновки. Стандарти доказування у міжнародних кримінальних трибуналах, зокрема принцип «поза розумним сумнівом» (*beyond a reasonable doubt*), є фундаментальними для забезпечення справедливості, захисту прав обвинувачених та потерпілих, а також легітимності міжнародного правосуддя. Цей стандарт, адаптований з англо-саксонської правової традиції, вимагає від прокуратури доведення кожного елемента злочину без будь-яких розумних альтернатив невинув-

ватості, застосовуючись як до прямих, так і до обставинних доказів. У практиці ICTY, ICTR, ICC та SCSL він демонструє універсальність, але також виклики, пов'язані зі складністю збору доказів у умовах конфліктів, відсутністю обов'язкової корроборації для певних злочинів (наприклад, сексуального насильства) та необхідністю балансу між суворістю та ефективністю. Презумпція невинуватості та покладання тягаря доказування виключно на прокуратуру підкреслюють гуманістичний характер цих інституцій, сприяючи розвитку міжнародного кримінального права.

У контексті сучасних викликів, таких як війна в Україні, стандарти доказування набувають особливого значення. Розслідування міжнародних злочинів, включаючи воєнні злочини, злочини проти людяності, геноцид та агресію, вимагають ретельного збору доказів, що відповідають високому порогу «поза розумним сумнівом». Наприклад, доведення геноциду потребує встановлення спеціального наміру знищити захищену групу, що є складнішим за доведення воєнних злочинів, і часто спирається на комбінацію заяв, дій та обставин. ICC, який розслідує ситуацію в Україні з 2013 року, вже видав ордери на арешт, зокрема щодо незаконної депортації дітей, демонструючи застосування цих стандартів на практиці. Однак обмеження юрисдикції ICC щодо злочину агресії (відсутність ратифікації Римського статуту Росією та Україною для цього злочину) підкреслює потребу в додаткових механізмах, таких як спеціальний трибунал.

Майбутні трибунали, як Механізм залишкових функцій (IRMCT), продовжують цю практику, але в українському контексті актуалізується створення спеціального трибуналу для агресії, що може запозичити стандарти доказування з *ad hoc* трибуналів та ICC. Це забезпечить одноманітність судової практики, але вимагає адаптації до специфіки конфлікту, де докази часто збираються в реальному часі через CSO та національні органи. Загалом, еволюція стандартів сприяє глобальному стримуванню злочинів, але потребує постійного вдосконалення для подолання викликів, таких як цифрова доказова база та травма свідків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. ICTR/ICTY/IRMCT Case Law Database. Standard of Proof. URL: <https://cld.irmct.org/notions/show/899/standard-of-proof> (дата звернення: 02.10.2025).
2. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Criminal Proceedings. URL: <https://www.icty.org/en/about/chambers/criminal-proceedings> (дата звернення: 02.10.2025).
3. Oxford Public International Law. Standard of Proof. URL: <https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law-mpeipro/e3243.013.3243/law-mpeipro-e3243> (дата звернення: 02.10.2025).
4. ICC's Struggle with the Evidentiary Standard of Proof Beyond Reasonable Doubt. Cambridge International Law Journal, 2021. URL: <https://cilj.co.uk/2021/02/22/iccs-struggle-with-the-evidentiary-standard-of-proof-beyond-reasonable-doubt/> (дата звернення: 02.10.2025).
5. International Criminal Court. Rules of Procedure and Evidence. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Rules-of-Procedure-and-Evidence.pdf> (дата звернення: 02.10.2025).
6. Statute of the Special Court for Sierra Leone. URL: <https://www.rscsl.org/Documents/scsl-statute.pdf> (дата звернення: 02.10.2025).
7. Kaluzhna O., Shunevych K. Evidence in the International Criminal Court – the Role of a Forensic Expert: Ukrainian Context. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2022 № 4-2 (17). Special Issue. P. 52–65.
8. Проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом № 7304 від 3 травня 2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/39474> (дата звернення: 02.10.2025).
9. Chlevickaite G. Documenting conflict-related crimes in Ukraine Civil society innovations, adaptations and networks in the accountability ecosystem. *Journal of International Criminal Justice*. 2025. № 00. P. 1–21.
10. Eurojust and the war in Ukraine. URL: <https://www.eurojust.europa.eu/eurojust-and-the-war-in-ukraine> (дата звернення: 02.10.2025).
11. Bowen A.S., Weed M.C. War Crimes in Ukraine Congressional Research Service, October 16, 2023. 35 p.